

„A TUDOMÁNYT NEM LEHET ORSZÁGHATÁROK KÖZÉ ZÁRNI” Az EISZ által támogatott Kárpát-medencei magyar kutatóhelyek

A címben idézett mondat a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal elnökének, Birkner Zoltánnak abban a beköszöntőjében olvasható, amelyet az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) által támogatott külhoni magyar intézményekről készült kötethez írt. A hivatal küldetése az aktív tudástranszfer ösztönzése és az innovációs ökoszisztéma kiépítése a teljes magyarság érdekeinek szolgálatában. A célok elérésének záloga a színvonalas kutatási infrastruktúra, a korszerű tudásbázisok, a magasan kvalifikált oktatók és kutatók, továbbá az ösztönző pályázati rendszer megléte – országhatárainkon belül és kívül egyaránt. Az EISZ-program támogatásával 2020-ban már második alkalommal kaptak hozzáférést a határon túli magyar kutatóhelyek a tudományos munkához és kutatáshoz nélkülözhetetlen magyar nyelvű e-könyves adatbázisokhoz.

A magyar intézményi hálózat kutatási és közművelődési feladatait támogató EISZ-program közel két évtizede működik – tudjuk meg Lencsés Ákos írásából. Az EISZ a szakirodalmi adatbázisok konzorciumi szintű beszerzésével a kutatói közösség érdekeit szolgálja – többek között a kiadói tárgyalások és a közbeszerzési eljárások menedzselésével, illetve az adatbázisok előfizetési díjához nyújtott központi támogatással. A programhoz csatlakozott intézmények kutatói számára további előnyös helyzetet teremtenek az EISZ által egyes kiadókkal megkötött szerződések az *open access* publikálás lehetőségének biztosítására.

Az elektronikus információszolgáltatásra irányuló program nemcsak a bevezetőben említett magyar, de a nemzetközi adatbázisok elérését is biztosítja a Kárpát-medencében élő magyarság számára. A két évvel ezelőtt indult támogatási rendszernek köszönhetően az EISZ-program az ország határain kívül működő magyar intézmények előfizetési díjait teljes egészében finanszírozza, magára vállalva az intézményi rendszerhasználati díjat és a nemzetközi adatbázisok előfizetési díjának önrészét.

Néhány jellemző adat a külföldön működő magyar intézményekről, illetve a támogatás révén általuk elérhető magyar nyelvű szakirodalmi forrásokról: 2020 első félévében 34 intézmény kapcsolódott be a programba, melynek keretében az érdeklődők több mint 8200 szakkönyvet tanulmányozhattak. Lencsés Ákos tájegységenként ismerteti az EISZ-ben részt vevő intézmények nevét és telephelyét, valamint az adatbázisok iránt legnagyobb érdeklődést mutató intézmények 2019. és 2020. évi használati adatait.

A határon túl élő magyarok kulturális hálózatáról, a hálózatot alkotó intézménytípusokról, illetve a könyvtárak, múzeumok, felsőoktatási és egyéb kulturá-

lis intézmények, valamint civil szervezetek közötti formális kapcsolatokról szól Bali János tanulmánya. A szerző számba veszi a külhoni magyarság által lakott településeket: Kárpátalján 38, Erdélyben 379, Vajdaságban 115 olyan könyvtár működik, amelyek állományában magyar nyelvű irodalom is helyet kapott. További együttműködési lehetőséget kínál a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége, amely 2019-ben fogalmazta meg felhívását a határon túli múzeumok csatlakozására – rövid idő alatt 27 külhoni intézmény lépett be a szövetségbe. A felsoroláson kívül az egyetemekkel szintén többretű kapcsolatrendszer alakult ki az évek során, a kultúrházak körében viszont meglehetősen alacsony a formális hálózatosodás mértéke.

Az utóbbi évtized kormánypolitikája révén megerősödött a határon túli magyarság kulturális hálózata. A korábbi informális kapcsolatok talaján újabban formális kapcsolatok épültek ki az intézmények között. A felsőoktatásban jó példa a hálózatépítésre a négy magyarországi felsőoktatási intézménnyel kapcsolatban lévő Székelyudvarhelyi Egyetemi Központ (SZÉK), amelynek képzéseit a Magyar Akkreditációs Bizottság is akkreditálta. Kolozsváron működik az egyetemi műhelyek mellett kutatási tevékenységet végző Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, amelynek célja a tudomány-, oktatás- és kutatásszervezés, az ismeretterjesztés, továbbá a szakmai és gazdasági érdekképviselés.

Az Európai Unió 2014–2020-as pénzügyi ciklusa számos lehetőséget kínált a határokon átívelő kulturális hálózatépítés számára. Ezt felismerve több civil szervezet pályázott eredményesen az uniós forrásokra – köztük például a szlovákiai Nagykapos és Vidéke Társulás. Egyes kutatási műhelyek fontos szerepet játszanak a külhoni magyarság kulturális hálózatának kiépítésében. A román állam fenntartásában működő kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet fő feladata az erdélyi magyarsággal kapcsolatos társadalomtudományi kutatás. Jelentős kultúraszervező és kutatási munkát végez a szlovákiai Somorján a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a szerbiai Zentán a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. A felsorolásból nem maradhatnak ki a Balassi Intézet által kiépített és működtetett külföldi magyar intézetek, amelyek hálózata jelenleg huszonnégy országban huszonnégy intézettel képviseli a magyar kulturális diplomáciát szerte a világban.

A Magyar Tudományos Akadémia és a határon túli magyar tudományosság kapcsolata című tanulmányában Morvai Tünde ismerteti a határon túli magyar kutatók és tudományos műhelyek támogatásának, illetve a hazai és a külhoni kutatók közötti kapcsolattartás formális rendszerét, valamint a külhoni kutatók tudományos munkásságának elismerésére létesített különböző díjakat.

Az ún. akadémiai törvény rendelkezik a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) közfeladatairól – köztük a határon túli magyar tudományosság támogatásáról, illetve a külföldön élő, ott magyar nyelvű és/vagy magyar témájú tudományos kutatást folytatókkal való kapcsolattartásról. Az MTA már a rendszerváltás

utáni első évtizedben megteremtette e fontos feladat ellátásának pénzügyi és személyi alapjait. 1997-ben létrejött a Domus Ösztöndíjprogram a kutatási lehetőségek biztosítására, a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság feladata pedig a Kárpátokon inneni és túli magyar tudós közösségek összefogása.

Az Akadémia köztestületébe 2000 óta jelentkezhetnek tagnak a határon túli magyar kutatók. A tanulmány közli néhány szomszédos ország külső köztestületi tagjainak létszámát: Románia 905 fővel, Szerbia 120 fővel, Szlovákia 100 fővel, Ukrajna 169 fővel képviselteti magát. Az MTA külső köztestületi tagjai, illetve a határon túli PhD-hallgatók részt vehetnek a Domus Ösztöndíjprogramban. A külföldi magyar tudósok munkájának elismerésére az MTA 2004-ben megalapította az Arany János-díjat, amelyet három kategóriában ítélnek oda: Életműdíj, Kiemelkedő Tudományos Teljesítmény Díj, Fiatal Kutatói Díj.

A kötet egyik érdekes és értékes fejezete az EISZ-programba bekapcsolódott intézményeket mutatja be. Az ismertetőket földrajzi tájegységként rendszereztek: a lapokon Dél-Baranya, Erdély és Partium, Felvidék, Kárpátalja, Muravidék, illetve a Vajdaság magyar egyetemeiről, könyvtáiról, múzeumairól, művelődési központjairól és további kulturális intézményeiről szóló tájékoztatók sorakoznak egymás után. A recenzió szűkre szabott terjedelme nem teszi lehetővé, hogy a kötetben szereplő valamennyi intézményről szóljunk – viszont közülük néhányat kiemelni igazságtalan lenne. Az intézmények tevékenységének legfontosabb elemeit bemutató szöveg mellett számos kitűnő minőségű színes fotó látható a könyvben, amely jószerével akár útikönyvként is funkcionálhat.

A záró fejezet a SZAKTÁRS-adatbázisból azokat a szakkönyvkiadókat ismereti, amelyek az EISZ-programon keresztül hozzáférést nyújtanak az online elérhető, szerzői jogi védelem alatt álló új könyvekhez a határon túli intézmények számára. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ kiadásában megjelent, kitűnően szerkesztett, tartalmában és kivitelében egyaránt igényes kötetet örömmel kézbe venni, de akinek erre nincs lehetősége, az online verzióját elolvashatja az MTA Könyvtárának repozitóriumában.

(Lencsés Ákos szerkesztő: Tudomány határok nélkül. Magyar kutatóhelyek a Kárpát-medencében. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2020, DOI: 10.36820/tudomany.2020, <http://real-eod.mtak.hu/9323/>)

Tószegi Zsuzsanna

c. egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Könyvtár- és Információtudományi Intézet